

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

Књига 6

Зборник радова са VII научно - стручног скупа
одржаног 15 - 16. октобра 2015. у Зајечару

Зајечар, 2015.

**ЗБОРНИК РАДОВА СА VII НАУЧНО - СТРУЧНОГ СКУПА
„ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА
ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА“**

књига 6

Издавач:

Историјски архив "Тимочка крајина" Зајечар

За издавача:

Велибор Тодоров

Уредник:

Надежда Педовић

Организациони одбор:

др Момчило Павловић, др Мирослав Перишић,
др Петар Пауновић, Надежда Педовић,
Велибор Тодоров, Иван Потић, Агим Јанузи

Техничка припрема:

Агим Јанузи

Дизајн корица:

Драган Педовић

Штампа:

„Brainstrade“ доо Књажевац

Тираж:

300 примерака

Министарство културе Републике Србије финансијски је помогло одржавање Седмог научно - стручног скупа „Историја медицине, фармације, ветерине и народна здравствена култура“ у Историјском архиву „Тимочка крајина“ у Зајечару, 15 - 16. октобра 2015. године, и објављивање овог Зборника.

ИСТОРИЈА МЕДИЦИНЕ, ФАРМАЦИЈЕ, ВЕТЕРИНЕ И НАРОДНА ЗДРАВСТВЕНА КУЛТУРА

**Зборник радова са VII научно - стручног скупа
одржаног 15 - 16. октобра 2015. у Зајечару**

САДРЖАЈ

Увод - реч уредника	7
<i>Проф. ЉУБОДРАГ ПОПОВИЋ</i> , архивски саветник, Београд РЕЗЕРВНЕ БОЛНИЦЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ – СА ОСВРТОМ НА БОЛНИЦЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ	9
<i>ЗОРАН ЈАНКОВИЋ</i> , Историјски архив, „Тимочка крајина“ Зајечар СРПСКИ ВОЈНИЦИ У ЗАЈЕЧАРСКИМ БОЛНИЦАМА 1914-1915.	15
<i>НИКОЛА АРСИЋ</i> , Историјски архив, Ниш АКТИВНОСТИ РУСКОГ КОМИТЕТ ЗА ПОМОЋ СРБИЈИ И ЦРНОЈ ГОРИ У НИШУ У 1915. ГОДИНИ	19
<i>МА АЛЕКСАНДАР ЛУКИЋ</i> , Институт за новију историју Србије, Београд СТОЧНЕ БОЛЕСТИ У ТИМОЧКОЈ ДИВИЗИЈИ ПРВОГ ПОЗИВА ЗАКЉУЧНО СА КОЛУБАРСКОМ БИТКОМ	31
<i>Проф. др ЗОРАН Ј. ВОЈИЋ</i> , пук. у пензији, ВМА, Београд ПСИХОЛОШКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ВОЈНИКА У ВЕЛИКОМ РАТУ	35
<i>Проф. др ЗОРАН Ј. ВОЈИЋ</i> , пук.у пензији, ВМА, Београд УСПОМЕНЕ ИЗ РАТА - РАТНИ ДНЕВНИК ИЗ ВЕЛИКОГ РАТА МИТРА СТ. БОГИЋЕВИЋА, РЕДОВА, ТЕКЕЛИ, СОЛУН, 1918.	41
<i>др ПАВЛЕ ЈОВИЋ</i> , СЛД, Секција за историју медицине Београд <i>др ДРАГАН ИЛИЋ</i> , Стоматолошки факултет Београд НЕДОУМИЦЕ И ГРЕШКЕ СРПСКИХ ЛЕКАРА У ВЕЗИ ПЕГАВОГ ТИФУСА НА ПОЧЕТКУ 20. ВЕКА	51
<i>др ПАВЛЕ ЈОВИЋ</i> , СЛД, Секција за историју медицине Београд ПРВИ ЗАПИСИ СРПСКИХ ЛЕКАРА О ПЕГАВОМ ТИФУСУ ПРЕ ИЗБИЈАЊА ЕПИДЕМИЈЕ У СРБИЈИ 1915. ГОДИНЕ	55
<i>Прим. др. мед. ГОРАН ЧУКИЋ</i> , Дом здравља Беране, Црна Гора ПОРУКЕ ЗА ЈАВНОСТ У ВРЕМЕ ЕПИДЕМИЈЕ ПЕГАВОГ ТИФУСА 1915. ГОДИНЕ	61
<i>Mr sci ЕЛЕНА ЈОСИМОВСКА, dr sci ВЕРИЦА ЈОСИМОВСКА</i> , Р. Македонија РАТНИ ДНЕВНИЦИ И РАПОРТИ ЛЕКАРА ЗА РАД У МАКЕДОНИЈИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	73
<i>др АЛЕКСАНДРА КОЛАКОВИЋ</i> , Институт за политичке студије, Београд <i>др БИЉАНА СТОЈИЋ</i> , Историјски институт, Београд ФРАНЦУСКЕ ЛЕКАРСКЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ 1915. ГОДИНЕ	79
<i>др ВАЊА ПРОДИЋ</i> , специјалиста психијатрије, Дом здравља Нови Сад <i>др СЛОБОДАН ПРОДИЋ</i> , дипломирани теолог и магистар истор. наука ПОВОДОМ СТОГОДИШЊИЦЕ ДОЛАСКА ДР КЕТРИН МЕКФИЛ У СРБИЈУ И ОДНОСА ПРЕМА БОЛНИЦИ КОЈУ ЈЕ УСТРОЈИЛА У СРЕМСКОЈ КАМЕНИЦИ	87
<i>ЈЕЛЕНА МАНОЈЛОВИЋ, ДУШАНКА КРАЈНОВИЋ</i> , Универзитет у Београду, Фармацеутски факултет, Београд <i>ЈАСМИНА АРСИЋ</i> , Европски универзитет, Фармацеут. факултет, Нови Сад РОДОНАЧЕЛНИК АПОТЕКАРСТВА ПОРОДИЦЕ ДУШМАНИЋ	97

<i>СЛАВОЉУБ СТАНКОВИЋ ТАЛЕ</i> , Ниш САНИТЕТСКИ МАЈОР ДР ДУШАН М. ШТЕРИЋ ИЗ НИША	101
<i>др БРАНКО НАДОВЕЗА</i> , Институт за новију историју Србије, Београд ВЛАДИМИР СТАНОЈЕВИЋ – МЕДИЦИНСКА И ДРУШТВЕНА МИСАО	111
<i>ИВАН ПОТИЋ</i> , виши библиотекар, Историјски архив у Зајечару ВАЖНИЈИ МОМЕНТИ ИЗ ИСТОРИЈЕ И САДАШЊОСТИ ИНФЕКТИВНИХ БОЛЕСТИ (Приступна беседа др Косте Тодоровића 1927. године - део)	119
<i>др МИЛАН ГУЛИЋ</i> , Институт за савремену историју, Београд <i>др мед. НЕБОЈША ГУЛИЋ</i> , ЈЗУ Општа болница Котор ДР ЈОВАН РАШКОВИЋ – НАУЧНИ И СТРУЧНИ ДОПРИНОС	125
<i>ВИДАН БОГДАНОВИЋ</i> , Секција за историју медицине СЛД, Београд <i>ВУКАШИН АНТИЋ</i> , Секција за историју медицине СЛД, Врање ПРИЛОЗИ ЗА РАЗМАТРАЊЕ НАСЛЕЂА ДР СВЕТИСЛАВА СТЕФАНОВИЋА	137
<i>МАРИЈА АНГЕЛОВА НОВАКОВА</i> , одел “Државен архив” – Видин при Дирекција “Регионален државен архив” – Монтана ПРИНОСЪТ НА ДИМИТЪР БАЛЕВ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО И ЗДРАВНАТА КУЛТУРА ВЪВ ВИДИН	145
<i>СВЕТЛАНА ЯНАКИЕВА КРЪСТЕВА</i> , одел “Државен архив” – Видин при Дирекција “Регионален државен архив” – Монтана СЪЗДАВАНЕ НА ЗДРАВНА СЪВЕЩАТЕЛНА СТАНЦИЈА ВЪВ ВИДИН И ДЕЈНОСТТА Ї ЗА ПРОФИЛАКТИКА НА ДЕТСКОТО ЗДРАВЕ	151
<i>ЈЕЛЕНА ВУКЧЕВИЋ</i> , Народни универзитет - Трстеник <i>НЕБОЈША СТАМБОЛИЈА</i> , Институт за савремену историју, Београд ПРОПАГИРАЊЕ ЗДРАВОГ ЖИВОТА-СОКОЛСКО ДРУШТВО "БОШКО ЈУГОВИЋ" ТРСТЕНИК	157
<i>АГИМ Ј. ЈАНУЗИ</i> , виши архивист, Историјски архив у Зајечару САНИТЕТСКО ОДЕЉЕЊЕ ОКРУЖНОГ НАРОДНОГ ОДБОРА ЗАЈЕЧАР (1944-1947)	173
<i>Отец иконом ЇОРДАН НИКОЛОВ ВАСИЛЕВ</i> , Р. Бугарска БОЛЕСТТА В СВЕТЛИНАТА НА ХРИСТИЈАНСТВОТО	189
<i>др БОЖИЦА СЛАВКОВИЋ</i> , Институт за савремену историју, Београд <i>ЕНА МИРКОВИЋ</i> , Институт за српску културу, Лепосавић ЗДРАВЉЕ У НАРОДНОМ ЖИВОТУ У ТРАДИЦИЈИ И СВАКОДНЕВИЦИ У ИСТОЧНОЈ И ЈУЖНОЈ СРБИЈИ	193
<i>БОЖА ЈАЊИЋ</i> , архивски саветник, Историјски архив, Врање <i>МИРОЉУБ СТОЈЧИЋ</i> , виши архивист, Историјски архив, Врање ДОМ ЗДРАВЉА У ВРАЊУ – 87 ГОДИНА ПОСТОЈАЊА	205
<i>Прим. др сци. мед. ПЕТАР ПАУНОВИЋ</i> , учитељ здравља, Рајац БРАК И БРАЧНИ ОДНОСИ НЕГОТИНСКОГ ПРОТОПРЕЗВИТЕРАТА СРЕДИНОМ XIX ВЕКА	215
ПЛАТФОРМА НАУЧНО -СТРУЧНОГ СКУПА	219

др АЛЕКСАНДРА КОЛАКОВИЋ, Институт за политичке студије, Београд
 др БИЉАНА СТОЈИЋ, Историјски институт, Београд

ФРАНЦУСКЕ ЛЕКАРСКЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ 1915. ГОДИНЕ¹

Апстракт: Помоћ у медицинском особљу, лековима, храни и другим потрепштинама коју је Француска послала Србији током Првог светског рата спадала је у ред највећих. Услед велике епидемије трбушног и пегавог тифуса која се појавила у редовима српске војске већ у јесен 1914. године, а потом проширила и на цивилно становништво од пресудне важности за опстанак Србије била је помоћ добијена 1915. године. Француски лекари и друго медицинско особље почели су да пристижу у Србију са избијањем рата. Већина их је долазила самоиницијативно, али било је појединаца који су дошли у саставу организованих медицинских мисија. Међутим, услед развоја епидемије ови хумани добровољци били су немоћни да изађу на крај са смртоносном болешћу стога је Министарство рата Француске током марта и априла 1915. године упутило у Србију војно-медицинску мисију од сто чланова, углавном бактериолога, који су били искусни у борби против заразних болести. Заједно са британским, руским, америчким и другим страним мисијама француски лекари предвођени др Жобером (Jaubert) успели су да до лета 1915. године потпуно сузбију пегави тифус.

Кључне речи: Француска, Србија, 1915. година, лекари, мисије, тифус, епидемија, др Жобер (Jaubert).

У другу годину рата Србија је ушла овенчана славом сјајних војних победа на Церу и Колубари које су јој донеле поштовање пријатељских и непријатељских држава. Осим моралног престижа свега другог је оскудевало у Србији, а понајвише лекова и обучених лекара способних да се боре са епидемијом тифуса која се попут пожара проширила међу српским војницима већ након првих борби са аустроугарском војском. Из редова армије епидемија се проширила и на цивилно становништво. Српска влада је набавком вакцина из Пастеровог завода у Паризу настојала да сузбије епидемију.² Са једва 450 војних и цивилних доктора од којих су многи подлегли болести у првом теласу епидемије, Србија је децембра 1914. године, посредством Црвеног крста одаслала позиве у помоћ Међународној организацији Црвеног крста у Женеви, али и свим пријатељским и неутралним државама у Европи и ван ње. Убрзо након овог апела из Француске, Русије, Холандије, Велике Британије, Швајцарске, Сједињених Америчких Држава и Аустралије почели су да долазе лекари и болничарке, да пристиже санитарски материјал, лекови, ћебад, одећа и кревети.

¹ Овај рад је настао у склопу истраживачког рада Александре Колаковић на пројекту: *Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција (бр.179009)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Рад је настао као резултат истраживања Биљане Стојић на пројекту Историјског института *Европа и Срби: Подстицаји и искушења европске Модерне (1804–1918) (евид. бр. 177031)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

² Миленко Веснић – Министарству иностраних дела Краљевине Србије, телеграм, Бордо, 17. октобар 1914, у: *Први светски рат у документима Архива Србије*, том 1, 1914, (приредили: Мирослав Перишић, Александар Марковић, Љубинка Шкодрић, Бранко Богдановић), Београд 2015, 378.

Француски Црвени крст се без званичног позива међу првима ангажовао на прикупљању помоћи за Србију. Убрзо након аустроугарске објаве рата француски Црвени крст послао је помоћ у вредности од 10.000 франака, док је француска штампа објављивала апеле „За Србију“ ("Pour la Serbie") који су позивали хумане појединце и удружења да дају подршку малој балканској држави. Француски посланик Огист Боп (Auguste Borpe) и војни аташе пуковник Пјер Виктор Фурније (Pierre Victor Fournier) као представници Француске у Србији били су најангажованији да пронађу добротворе и да добијену помоћ допреме до Србије. Боп је 9. фебруара 1915. године телеграмом обавестио Министарство спољних послова да је влада Србије због епидемије пегавог тифуса преко својих посланика у Паризу, Лондону и Петрограду послала хитан захтев да јој Француска, Британија и Русија пошаљу по сто лекара који ће помагати војсци, али и цивилном становништву у борби против епидемије. Боп је ситуацију оцењивао као крајње критичну, истакавши да уколико Француска не може да обезбеди свих сто тражених доктора да се овом аплеу одазове колико год је могуће лекара и другог медицинског особља.³

Одзив је превазишао сва очекивања, у кратком временском периоду пријавило се 3.500 здравствених радника, међу којима око 2.000 лекара.⁴ Премда је била дирнута великим одзивом својих лекара, Француска је пре свега морала да мисли на здравствено стање своје армије. Извршена је селекција и формиране су мање групе са циљем да буду послате као мисије на балкански и друге фронтове. Боп је 24. фебруара добио обавештење да су Министарства рата и здравства оформили једну специјализовану војно-медицинску мисију од сто лекара, колико је Србија и тражила од Француске.⁵ За вођу мисије одређен је угледни војни лекар др Жобер (Jaubert), главни лекар 2. класе активне војске. Влада Србије је изразила највеће задовољство због формирања мисије и њеног скорог доласка у Србију. Како би се вођа мисије др Жобер на најбољи начин упознао са стањем у Србији, Пашић је посредством Боп саветовао да се пре пута сретне са др Савом Петровићем, који је од стране Пашића био задужен за неколико специјалних мисија при Пастеровом институту.⁶ Такође, у циљу адекватне припреме мисије, Боп је 10. марта обавестио др Жобера да је ситуација у Србији врло тешка и да његова мисија треба да понесе довољно лекова и друге опреме да би у првом реду заштитила себе од заразних болести (свих облика тифуса и превентивно од колере), и да треба да рачуна да исту помоћ очекују и други Французи који су били без здравствене заштите.⁷ Чекајући да стигне помоћ из иностранства, у циљу организованог сузбијања епидемије, Србија је почетком 1915. године у Нишу формирала Међународни санитетски одбор, са регентом Александром на челу. За потпредседника Одбора изабран је сер Ралф Пеџет (Ralph Paget), бивши британски посланик у Србији (1910–1913.), који је 1915. године напустио дужност подсекретара у Министарству спољних послова и заједно са својом супругом лејди Пеџет дошао у Србију у својству повереника британског Црвеног крста.⁸ У састав Одбора ушли су још доцент др Сергеј Квинтилијанович Софотеров из Русије, а по доласку америчке, француске и британске мисије чланови Одбора постали су вође

³ Архив Србије (АС), Француска серија S/F, ролна бр. 4, № 90, Télégramme, Nisch, le 9 février 1915.

⁴ Poul Labry, *Avec l'armée serbe en retraite à travers l'Albanie et le Monténégro Journal de route d'un officier d'administration de la mission médicale militaire français en Serbie*, Paris 1916, IX; Крунослав Ј. Спасић, „Дневник и извештаји пуковника Фурнијеа, француског војног аташеа за Србију и Црну Гору, од августа до октобра 1915“, *Војно-историјски гласник* (ВИГ), мај-август 1986/2, 335–371; Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca 1918–1929*, Београд 2008, 76; Александар Недок, Бранислав Поповић, Вељко Тодоровић, *Српски војни санитет у Првом светском рату*, Београд 2014, 338–339

⁵ АС, S/F, ролна бр. 4, № 109, Télégramme, Nisch, le 24 février 1915.

⁶ АС, S/F, ролна бр. 4, № 151, Télégramme, Nisch, le 3 mars 1915.

⁷ Епидемија тифуса је захватила и чланове француске поморске мисије која је боравила у Србији од новембра 1914. Од поседица болести један морнар је преминуо у Београду 26. јануара 1915, након чега је шеф мисије капетан фрегате Пико тражио од француског посланства да у Србију дође један француски војни лекар који ће лечити чланове његове мисије (АС, S/F, ролна бр. 4, № 67, Télégramme, Nisch, le 28 janvier 1915).

⁸ Ćedomir Antić, *Ralph Paget: A diplomat in Serbia*, Belgrade 2006, 95.

поменутих мисија: др Ричард Стронг (Richard P. Strong)⁹, др Жобер и пуковник др Вилијам Хантер (William Hunter).¹⁰

Након темељне припреме мисија др Жобера је средином марта кренула пут Србије, подељена у четири групе. Прве три групе су стигле у Ниш 17, 24 и 31. марта, а последња 19. априла.¹¹ Вођа мисије, др Жобер у Ниш је стигао 29. марта где је најсрдачније био примљен од стране владе и Врховне команде. Сусрео се и са пуковником др Хантером, вођом британске мисије која је почетком марта стигла у Србију и углавном деловала на простору нових крајева.¹² Пре размештаја мисије, др Жобер је обишао болнице у Београду и Нишу и на лицу места се уверио да је стање заиста врло тешко. На срећу, међу члановима мисије било је доста искусних бактериолога који су били обучени да се боре против трбушног и пегавог тифуса, грознице и превентивно против колере.¹³ Међу њима је био и др Шарл Никол, чувени бактериолог Пастеровог института и будући добитник Нобелове награде за медицину (1928).¹⁴

У договору са српским властима деловање мисије др Жобера било је издељено на 7 сектора, на простор тзв. предкумановске Србије. Циљ размештаја је било попуњавање упражњених места по болницама, будући да је у првом таласу епидемије тифуса услед неадекватне превенције, болести подлегао велики број српских лекара.¹⁵ Боп је лично из Ниша отпратио др Гастона за Београд где је одмах била инсталирана бактериолошка лабораторија. Др Жобер је остао у Нишу заједно са др Демонеом (Démonet) и једним административним официром из санитетске службе др Лабријем (Labry).¹⁶ Овај део мисије је испитивао узроке појаве и развоја пегавог тифуса. Лоши хигијенски услови, прљава одећа и већи број људи у малом простору означени су за главне узрочнике заразе.¹⁷ На основу истраживања страних бактериолога у Нишу, откривено је да инфекцију преносе беле ваши, прецизније женке, и то након 4–6 дана од убода, мада је неретко било случајева код којих је инкубација трајала 10–15 дана.¹⁸ Овим истраживањем рад страних медицинских мисија у Србији допринео је не само збрињавању болесних већ и новим сазнањима о болести и развоју медицинске науке.

Део мисије задужен за Београд и околину, предводио је пуковник др Бертан (Bertand), који је осим дужности лекара здушно био ангажован у свим осталим пословима у граду. Између осталог, помагао је и у рашчињавању рушевина после бомбардовања Београда.¹⁹ При Врховној команди радио је др Пети као шеф трећег сектора за Крагујевац и околину. На челу четвртог сектора са центром у Зајечару био др Гандар (Gandar), др Оглад (Auglad) је био у Крушевцу, у Ужицу је радио др Рандон (Randon), а на челу, последњег седмог сектора са

⁹ Др Стронг је био професор на Харвард универзитету, специјализован за кугу, колеру и дизентерију. На Харварду је основао катедру за тзв. тропску медицину.

¹⁰ Славица Филиповић, „Стране медицинске мисије у Србији“, у: *Лексикон Првог светског рата у Србији*, Београд 2015, 102–105.

¹¹ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 79, Télégramme, Nisch, le 24 avril 1915.

¹² АС, S/F, ролна бр. 4, № 119, Télégramme, Nisch, le 5 mars 1915.

¹³ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 79, Télégramme, Nisch, le 24 avril 1915.

¹⁴ Станислав Сретеновић, „Французи у Српској Голгоми“, у: *Лексикон Првог светског рата у Србији*, Београд 2015, 113–115.

¹⁵ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 79, Télégramme, Nisch, le 24 avril 1915.

¹⁶ Др Раул Лабри је прешао преко Албаније заједно са мисијом и српском војском о чему је оставио писано сведочење. Након рата радио је као професор на Сорбони. Пишући о првом утиску по доласку у Србију др Лабри је записао: „Видео сам Србију у време њених највећих несрећа и осетио најдубље сажаљење“. (Poul Labry, *n.d.* X–XI;

М. Ибровац, „Лабри Раул“, у: Станоје Станојевић, *Народна Енциклопедија српско–хрватско–словеначка*, књ. 2, Загреб 1927, 516).

¹⁷ Катарина Штурценегер, *Србија у европском рату 1914 – 1915*, Нови Сад 2009, 124–132.

¹⁸ Момир Нинковић, „Епидемија пегавог тифуса у Србији 1914–1915“, у: *Лексикон Првог светског рата у Србији*, Београд 2015, 223–225.

¹⁹ Poul Labry, *n.d.*, XXIII.

центром у Ваљево био је др Клементи (Clementy).²⁰ Након размештаја доктора по секторима одмах је почела да се спроводи вакцинација против тифуса прво за цивилно становништво, док је за војску вакцинација започела након што је овај предлог усвојен и изгласан у Народној скупштини (24. априла).²¹

Развој болести и потреба за брзим сузбијањем захтевали су да лекари доносе и самосталне одлуке, а пошто се радило о искусним и способним лекарима резултати су одмах били видљиви. Др Лати је у Београду осим вакцинације увео и забрану уласка у возове док се не прође ригорозна санитарна контрола.²² Ова мера је имала за циљ да сузбије ширење болести у друге делове Србије. У Ужицу је била постављена једна лабораторија за хемијска истраживања коју је организовао и водио др Огањо (Augagneur).²³ Др Кот (Cot) је основао диспансер за одочајд и малу децу у Пироту, док је у Београду заживела установа сличне намене под именом *Кан млека (Goutte de lait)*.²⁴ Подаци указују да је настала иницијативом доктора Габријела Гарнијеа као установа за исхрану мале деце, саветовалиште за труднице и мајке. Упоредо је у Београду био организован и течај за болничарке.²⁵ Током боравка у Србији и раду на сузбијању пегавог, трбушног и повратног тифуса и бригом о деци поменути француски лекари су стекли симпатије не само у војним и државним круговима, већ и у широј јавности где су називани “француским витезовима хигијене и вакцинације”.²⁶

Ипак, нису сви чланови мисије били приправни на стање које их дочекало у Србији. Боп је 24. априла известио Министарство о случају мајора др Буаривана (Boirivant) који је био распоређен у сектор Ваљево, али је свега неколико сати по доласку напустио место где је био распоређен. Упркос забрани свог шефа др Давида самоиницијативно је дошао у Ниш и од др Жобера затражио отпуст, под изговором да му је у Ваљево угрожен живот. Др Жобер му је дао отпуст, наредио да напусти Србију рекавши да ће његов случај предати у надлежност војном суду. На место др Буаривана у Ваљево, где је било жариште епидемије, упућен је мајор прве класе др Демоне (Demonet).²⁷ Др Буариван је већ сутрадан напустио Ниш, у Солуну се укрцао на брод који га је превезао до Марсеја где је требало да сачека казну која ће му бити одређена. Боп је био врло љут и посрамљен због инцидента са овим доктором, сматрајући да је он својим недостојним понашањем нарушио углед мисије и уопште углед Француске у Србији.²⁸

Овај несрећни случај није се одразио на читаву мисију, за чију активност и пожртвованост су Пашић и војска имали само речи хвале. Постигнутим резултатима био је задовољан и др Жобер, стога је до јуна 1915. године Министарству рата послао предлог да се 54 члана његове мисије одликују за изузетне заслуге током двомесечног рада у Србији. Доктор Жобер је у образложењу написао да су предложени доктори као и целокупна мисија служили на част Француској која је захваљујући њима била високо уважавана у свим

²⁰ Крунослав Ј. Спасић, „Рад француске санитетске војне мисије при српској војсци 1914–1916. године (према једном француском извору), у: *Архив за историју здравствене културе Србије*, 1990/19, број 1, 71–81.

²¹ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 52, Télégramme, Nisch, le 15 avril 1915; АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 79, Télégramme, Nisch, le 24 avril 1915.

²² Poul Labry, *n.d.* XX–XXI.

²³ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 52, Télégramme, Nisch, le 15 avril 1915.

²⁴ Poul Labry, *n.d.* XXII; Жарко Вуковић, *1915 Савезничке медицинске мисије у Србији*, Београд 2009, 93.

²⁵ „У једној од најширих улица престонице, према Земуну, испред оног изванредног пејзажа Саве и Дунава, замраченог неких вечери димовима аустроугарских топова од 305 мм, два француска лекара, уз помоћ једног енглеског колеге, основали су у атмосфери борбе и смрти диспансер за децу”. Габријел Гарније је остао у Србији и након рата и уз помоћ Министарства спољних послова Француске 12. октобра 1919. године основао диспансер за мајке и одојчад *Goutte de lait (Кан млека)* у Београду. У време када је здравствена заштита мајки, деце и одојчади била на зачетку развоја оснивање и деловање диспанзера била је основа на којој је своје активности развило Министарство социјалне политике и народног здравља Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. (*Политика*, 5. јун 1995; Б. Пешић, Б. Павловић, Ј. Јовановић Симић, “Др Габријел Гарније – оснивач и директор првог дечијег диспанзера у Србији”, *Здравствена заштита*, 4 (2006), 68–69).

²⁶ Александар Недок, Бранислав Поповић, Вељко Годоровић, *n.d.* 339.

²⁷ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 80, Télégramme, Nisch, le 24 avril 1915.

²⁸ АС, S/F, ролна бр. 4/I, № 85, Télégramme, Nisch, le 25 avril 1915.

слојевима српског друштва. Са листом доктора предложених за одликовање слагао се и посланик Боп, који је сматрао да списку једино недостаје име самог др Жобера јер је његова заслуга била што је окупио групу изузетних сарадника. За њега је Боп предложио да се одликује Официрским крстом Легије части.²⁹ Почаст и одликовања нису изостали ни са српске стране. Министарство иностраних дела је у периоду 22 јул – 3. августа поделило члановима француске медицинске мисије ордене које им је указом доделио регент Александар. Доктор Жобер је као вођа мисије одликован Орденом великог официра, 16 орденa команданата било је додељено шефовима сектора и оним лекарима који су имали орден легије части. Педест чланова мисије било је одликовано Крстом официра, док је преосталих 29 било одликовано Крстом витеза.³⁰

До лета 1915. године епидемија тифуса је била потпуно сузбијена, али је мисија др Жобера одлучила да остане и даље у Србији и помогне у редовном лечењу по болницама. Од првобитних 100, мисија је у августу бројала 97 чланова.³¹ Након што је утихнула епидемија, српска Врховна команда је 2. јула упутила Фурнијеу и др Жоберу захтев да се 15 лекара из медицинске мисије укључи у рад у активној војсци. Министарство рата Француске је одобрило овај захтев, те је прерасподела особља учињена током лета. У септембру је Србија тражила још 33 лекара са циљем да они спорводу профилаксу међу војницима, и тиме их здравствено припреме уколико дође до рата са Бугарском.³² И ова прерасподела је била одобрена, а за координирање француских лекара и српске војске био је одређен мајор др Пети, који је као шеф сектора у Крагујевцу најближе сарађивао са српском Врховном командом и најбоље познавао српске високе официре.³³

Пошто је нови систем ангажовања француских лекара био организован у сарадњи са војним аташеом Фурнијеом, Врховна команда је почетком октобра тражила од њега да изврши реорганизацију и размештај осталих лекара из мисије др Жобера. Фурније је изнео предлог да у Србији остане 70 лекара, док би се остали, пошто стање више није било алармантно, вратили у Француску и наставили са радом у француској војсци. Од поменутих 70 лекара, веровало се да њих 33 може бити употребљено у првим борбеним редовима, група од 15 хирурга распоређена по болницама резерве (позадинска служба), док би једна група од 15–20 лекара, према Фурнијевом предлогу, била стављена на располагање Министарству унутрашњих дела за организацију профилаксе на нивоу читаве државе.³⁴

Међутим, до имплементације овог предлога није дошло услед брзог погоршања политичке ситуације. Потиснута у косовско-метохијску котлину и пред све извеснијом повлачењем војске ван Србије, српска Врховна команда је почетком новембра заједно са аташеом Фурнијеом и послаником Бопом покушала да изврши хитну евакуацију странаца из Србије. Судаћи према Фурнијевом извештају од 6. новембра, испитивала се могућност да се осам лекара из мисије др Жобера предвођених др Бертраном заједно са још четири француске даме, из Митровице евакуишу путем Призрен-Битољ и даље ка Солуну. Правећи списак у ову групу су убрзо били придодати и остали чланови француске медицинске мисије, са изузетком 38 лекара који су раније прераспоређени у активну војску и који су наставили да раде у борбеним формацијама. Међутим, због брзине погоршања ситуације евакуисање лекара се показало као неизводљиво, а појавиле су се и друге отежавајуће околности. Вођа мисије др Жобер је из саосећања допустио многим лекарима да са собом у Србију поведу супруге па чак и читаве породице. Самог др Жобера су пратиле две дактилографкиње, међу

²⁹ AC, S/F, ролна бр. 4/III-IV, № 56-58, Le Ministre de France en Serbie à S.E.M. le Ministre des Affaires Etrangères, Nisch, le 15 juin 1915.

³⁰ AC, S/F, ролна бр. 4/III-IV, № 188, Télégramme, le 22 août 1915.

³¹ AC, S/F, ролна бр. 4/IV, № 13, Vice-Consulat à Skoplje à S.E.M. le Ministre des Affaires Etrangères, Skoplje, le 8 septembre 1915; Крунослав Спасић, „Дневник и извештаји пуковника Фурнијеа, француског војног аташеа за Србију и Црну Гору, од августа до октобра 1915“, ВИГ, мај-август 1986/2, 335-371.

³² AC, S/F, ролна бр. 4/IV, № 35, Télégramme, Nisch, le 28 septembre 1915.

³³ Крунослав Ј. Спасић, „Рад француске санитетске војне мисије при српској војсци 1914–1916. године (према једном француском извору), у: *Архив за историју здравствене културе Србије*, 1990/19, број 1, 71-81.

³⁴ Исто.

којима је била и његова лична секретарица госпођица Бингулац, коју је пуковник др Лазар Генчић, шеф санитета Врховне команде, описивао као проблематичну жену и која је код српских власти била осумњичена за шпијунажу.³⁵ Др Жобер није пристајао да се одрекне госпођице Бингулац ни након добронамерних савета др Генчића. У читав случај се умешао Фурније и натерао др Жобера у Митровици да отпусти госпођицу Бингулац. Међутим, након овог догађаја променио се однос др Жобера и свих чланова његове мисије према др Генчићу и пуковнику Роману Сондермајеру, санитарном инспектору. Евакуација је протекла у напетом атмосфери узајамног неповерења, а тихи сукоб српских и француских лекара кулминирао је почетком децембра у Подгорици приликом одређивања приоритета о укрцавању у брод који је био послат да лекаре превезе до Скадра. Погрешно протумачивши да ће бити остављени да чекају други брод француски лекари су вербално напали др Генчића и др Сондермајера оптуживши их за да хоће да их преваре. При размени вербалних увреда појединци су др Сондермајера назвали „Швабом“.³⁶ Други инцидент у вези са овом мисијом Фурнијеу је пријавио пуковник Живко Павловић, тадашњи заменик шефа српске Врховне команде. Живковић је обавестио Фурнијеа да су лекари др Жорж Сибер и др Коле крајем децембра у пристанишу Сан Ђовани ди Медуа наредили насилно избацивање српских цивила и рањеника са једног италијанског брода. До инцидента је дошло када је заповедник италијанског брода, сажаливши се на тешко здравствено стање окупљених Срба, дозволио неколицини рањеника и мајки са малом децом да се укрцају на брод. Двојица поменутих лекара су сматрала да је то против протокола и да предност при укрцавању имају странци и војници, стога су насилно сретили ове несрећне људе да се укрцају. Неке су чак бацили преко ограде, у море.³⁷

Према извештају пуковника Фурнијеа у Скадар је до краја децембра стигло 57 лекара, један лекар је због тешког здравственог стања одмах био смештен у болницу, док је 30 лекара још увек било распоређено у српској војсци са којом су се повлачили према Јадрану. Оценио је да је мисија „у потпуном расулу“ као и да је Срби већ недељама нису користили. Мисија није располагала медицинским и санитетским материјалом који је морао бити остављен у Косовској Митровици пре евакуације, стога је Фурније предложио да се мисија врати за Француску.³⁸

Међутим, средином децембра Француска је у Албанију послала специјалну мисију на челу са генералом Пијароном де Мондезиром (Piarron de Mondesir) који је био задужен за процес евакуације српске војске. По рангу и специјалним овлашћењима он је био изнад аташеа Фурнијеа, те су све француске мисије које су боравиле у Србији током 1915. године, које су се повукле са српском војском укључујући и лекарску, потпале под његову надлежност. У највећој мери Мондезир је усвојио Фурнијеову сугестију и допустио лекарима који су то желели да се врате у Француску. Ипак, било је оних који су добровољно остали и наставили да са Србима деле недеће егзила. Мондезир није користио лекаре из Жоберове мисије само за пружање здравствених услуга, већ и у дипломатско-војним комбинацијама, посебно када се српски државни врх приликом повлачења српске војске суочио са низом неспоразума са италијанским властима. Италијани су се за неажурно дотурање намерница изгладнелим српским војницима изговарали постојањем заразних болести код Срба. Последњих дана 1915. године спречили су пролаз 12.000 српских регрута преко Војуше које су вратили за Фиери, рекавши да ће „своју заразу“ пренети на италијанске војнике. Генерал Мондезир је сумњао да је прави разлог друге природе, стога је послао лекаре у кампове српске војске да потврде наводе управитеља Валоне, генерала Бертотија (Emilio Bertotti). Инспекција је очекивано показала да нема никакве заразе јер су „сви Срби већ неколико пута убризгавани против тифуса“. Прави разлог је према Мондезиру била „зла воља“ генерала

³⁵ Крунослав Ј. Спасић, „Боравак српских трупа у Албанији и њихов транспорт на Крф (децембар 1915 – јануар 1916)“, ВИГ, 1988/1, 361–395.

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Исто.

Бертотија и италијанских власти који нису желели српску војску у Албанији, подозревајући да Србија има претензија да ту остане за стално.³⁹

Француски лекари, чланови мисије из 1915. године су заједно са Србима водили борбу против епидемија коју је др Лазар Генчић с правом назвао „здравственим Косовом“ и која је од јесени 1914. до пролећа 1915. године однела више људских жртава него ратне операције.⁴⁰ Заједничко, проживљено искуство у борби против епидемије тифуса постало је значајан део свести о блискости два различита народа. Медицинска помоћ уткана је у ратно савезништво Француза и Срба, које је већ у току 1915. године због интереса Италије, Бугарске и Румуније било на провери. Свест о заједничким вишим циљевима која је створена под утиском помоћи пристигле од француских лекара и чланова мисије доктора Жобера допринело је и да француско-српско ратно савезништво преживи искушења тешких ратних година. Српско-француска сарадња је свој зенит доживела након Првог светског рата, али је заједничко ратно искуство, као и сећање на мисију француских лекара 1915. године било темељ на којем су се изградиле политичке, економске и културне веза српске (југословенске) и француске државе.

Summary

French medical missions in Serbia during 1915

Abstract: During the Great War, assistance in medical staff, medicaments, food and other required goods sent by France and its Red Cross to Serbia were among the greatest. The second war year (1915) was specifically difficult for Serbia because of tremendous epidemic typhus occurred Serbia since autumn 1914. Aiming to help Serbia in fighting against disease several missions with various tasks were sent from France in Serbia. In this paper we analysed the work of medical-military mission led by doctor Jaubert which arrived in Serbia in March and April 1915. This mission, which counted 100 members, was one of the largest. In coordination with Serbian authorities this mission divided Serbia into the 7 sectors and conducted vaccination against all types of typhus and cholera. Implemented measures helped that typhus was completely suppressed until the summer of 1915. The majority of French doctors stayed in Serbia until the autumn. Members of the mission even shared misfortune of the retreat through Albania after the state defeat. This period was for Serbia as well for France's citizens presented in Serbia as the most challenging in war time, as such, it produced a lot of tension and disagreement between French and Serbian soldiers and civilians.

Keywords: France, Serbia, 1915, missions, doctors, epidemic typhus, doctor Jaubert.

³⁹ Генерал Пиарон де Мондезир, *Албанска Голгота, Успомене и ратне слике*, Београд 1936, 25–26.

⁴⁰ Момир Нинковић, „Заустављање епидемије тифуса и процене броја страдалих“, у: *Лексикон Првог светског рата у Србији*, Београд 2015, 226-228.